

Journal of
**Natural
science**

**No5
2021**

<http://natscience.jspi.uz>

<u>ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ</u>	<u>ТАҲРИРИЯТ АЪЗОЛАРИ</u>
<p>Бош муҳаррир – У.О.Худанов т.ф.н., доц.</p> <p>Бош муҳаррир ёрдамчиси-Д.К.Мурадова, PhD, доц.</p> <p>Масъул котиб- Д.К.Мурадова</p>	<ol style="list-style-type: none">1. Худанов У.О. – ЖДПИ Табиий фанлар факултети декани, т.ф.н., доц.2. Шылова О.А.-д.х.н., профессор Института химии силикатов им. И.В. Гребенщикова Российской академии наук (ИХС РАН)3. Маркевич М.И.-ф.ф.д. проф Белорусия ФА4. Elbert de Josselin de Jong- профессор, Niderlandiya5. Кодиров Т- ТТЕСИ к.ф.д, профессор6. Абдурахмонов Э – СамДУ к.ф.д., профессор7. Сманова З.А,-ЎзМУ к.ф.д., профессор8. Султонов М-ЖДПИ к.ф.д,доц9. Яхшиева З- ЖДПИ к.ф.д, проф.в.б.10. Рахмонкулов У- ЖДПИ б.ф.д., проф.11. Мавлонов Х- ЖДПИ б.ф.д., проф12. Абдурахмонов Ғ- ЎзМУ фалсафа фанлари доктори (кимё бўйича) (PhD), доц13. Хакимов К – ЖДПИ г.ф.н., доц.14. Азимова Д- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (биология бўйича) (PhD), доц15. Юнусова Зебо – ЖДПИ к.ф.н., доц.16. Гудалов М- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (география фанлари бўйича) (PhD)17. Мухаммедов О- ЖДПИ г.ф.н., доц18. Хамраева Н- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (биология фанлари бўйича) (PhD)19. Рашидова К- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (кимё бўйича) (PhD), доц20. Мурадова Д- ЖДПИ фалсафа фанлари доктори (кимё фанлари бўйича) (PhD), доц
<p>Муассис-Жиззах давлат педагогика институти</p>	
<p>Журнал 4 марта чиқарилади (ҳар чоракда)</p>	
<p>Журналда чоп этилган маълумотлар аниқлиги ва тўғрилиги учун муаллифлар масъул</p>	
<p>Журналдан кўчириб босилганда манбаа аниқ кўрсатилиши шарт</p>	

Жиззах давлат педагогика институти Табиий фанлар факултети

Табиий фанлар-Journal of Natural Science-электрон журнали

[/http://www.natscience.jspi.uz](http://www.natscience.jspi.uz)

PARRANDALARNI MAHSULDORLIGI

Sindorov Abdumo'min O'rolbek o'gli

Erkinova Nargiza O'tkir qizi

Azimov Nodir Qodir o'g'li

Jizzax Davlat Pedagogika instituti

Annotatsiya: Parrandalarning tuxum mahsuldorligi naslchilik xo'jaliklarida yakka usulda, yoki har kuni olingan tuxum alohida hisob qilib boriladi. Sanoat parrandachiligida esa yil davomida olingan jami tuxumni yillik o'rtacha tovuqlar soniga bo'lish bilan topiladi.

Kalit so'zlar: lekgorn, sesarka, bedana, go'sht mahsuldorligi, broiler, embrion, mokiyon,

Parrandalar tuxumi jinsiy hujayra bo'lib, o'z tarkibida embrionning o'sishi va rivojlanishi uchun zarur bo'lgan barcha zarur moddalarni saqlaydi. Shu boisdan tuxum tarkibida inson uchun zarur bo'lgan to'yimli moddalar mavjud va u suyib iste'mol qilinadi. Jo'ja otalangan ota-ona galasidan, yani mokiyon va xo'rozlar birgalikda saqlangan tovuqlardan olinadi. Iste'mol tuxumi esa sanoat galasidan xo'rozlar ishtirokisiz olinadi, tuxumlar otalanmagan bo'ladi. Tovuqlardan yiliga 250-280, kurkalardan 100-150, o'rdaklardan 180, g'ozlardan 80-100 dona, bedonalardan 100-250, sesarkalardan 100 dona atrofida tuxum olinadi. Tuxum yo'nalishidagi parrandalar go'sht yo'nalishidagi parrandalarga nisbatan ko'p tuxum beradi, lekgorn tovuqlari 250-260 dona tuxum berganda go'sht yo'nalishidagi kornish zotli tovuqlar 120-130 dona tuxum beradi holos, yoki tuxum yo'nalishidagi xaki-kampbell o'rdaklari 200, pekin o'rdaklari 130 dona tuxum beradi.

Tovuqlar, o'rdaklar, kurkalar tuxumdorligi yoshi oshgan sari kamayib boradi, yilga o'rtacha 10-15%, uch yoshli tovuqlar 1 yilgi tovuqlarga nisbatan 25-30% kam tuxum olinadi. Shuning uchun ota-onalik galasi tovuqlari inkubatsiya tuxumlari olish uchun 2-3 yil, sanoat galasi faqat 1 yil saqlanadi. G'ozlarda esa tuxumdorligi 4 nchi yoshgacha ortib boradi. Ularda ikkinchi yili 15-25%, uchinchi yili 35-40% tuxumdorligi ortgani uchun ular 5-6 yilgacha xo'jalikda foydalanish mumkin.

Tuxumning tuzilishi va kimyoviy tarkibi parrandaning turiga, zotiga, yoshiga, individual xususiyatlariga, ratsionning biologik jihatdan to'la qiymatligiga va saqlash usuliga bog'liq. Umuman olganda parranda tuxumlari bir-biriga o'xshash.

Tuxum po'choq, sariq, oqsil qismlardan iborat. Po'choq ustki va ostki qismlardan iborat. Po'choq ustki va ostki tomonidan qobiq bilan o'ralgan. Tuxum tarkibiy qismlarining nisbati parrandalarning turiga va zotiga bog'liq. Po'choq 11,8-12,6%, sarig'i 31,9-35,5%, oqsili 52,3-55,9% ni tashkil qiladi. Po'choq tuxum

qismlari uchun idish vazifalarini o'taydi. Po'choq ustidagi qobiq kutikulamusin. Po'choq osti parda ikki qavat bo'lib tuxumning poynak qismida ikkiga ajralib havo kamerasini tashkil qiladi. Tuxum sarig'i tuxumning markazi yaqiniga joylashgan, u bir-biriga o'tadigan qavatlardan iborat, uning o'rtasida yorug' dog' zarodish likopchasi joylashgan. Sariq yupqa pardaga o'ralgan. Tuxum sarig'ining ranggi uning tarkibidagi karatinoid moddalari miqdoriga bog'liq.

Tuxum sarig'ida 43,3-49,2 suv, 16-18% protein, 32,6-36,0 yog', 0,8-1,1% uglevodlar, 1,0-1,6% kul mavjud. Tuxum oqsili uning asosiy qismini tashkil qilib bir necha kavatlardan iborat. Uning tashqi suyuk-23%, o'rta kuyuq- 57%, o'rta suyuq-17%, va ichki kuyuq-3% qavatlardan tashkil topadi. Oqsil havoatlarining nisbati parrandaning turiga, zotiga, genetik xususiyatlariga bog'liq.

Tuxum oqsili 87% suv, 11-13% protein, 1% atrofida uglevod va oz miqdorda mineral moddalardan tashkil topgan. Turli qishloq xo'jalik parrandalarida tuxum shakli va vazni farqlanadi. Eng yirik tuxum g'ozlarda bo'lib- 180 gr, kurkalarda- 90 gr bo'ladi, eng mayda tuxum kaptarlarda 18-25 gr, bedonalarda 8-10 gr bo'ladi. Tuxumning kattaligi parranda yoshi ulg'ayishi bilan ortib boradi, ikkinchi yil tovuqlar birinchi yilga nisbatan 20-30% og'ir tuxum beradi. Inkubatsiyalash uchun faqat otalangan tuxumlar ishlatiladi. Uning sifati otalanganlik nisbati, tuxumdan jo'ja chiqish va jo'jalarning saqlanuvchanlik ko'rsatkichlari bilan belgilanib, otalanganlik 95-98%, jo'ja chiqishi 90% dan kam bo'lmasligi kerak.

Tuxum tuxumdondan va tuxum yo'lida hosil bo'ladi. Parrandalarda faqat chap tuxumdon ishlaydi. Tuxumdonda tuxum hujayrasi va sarig'i paydo bo'ladi. Tuxumning qolgan qismi tuxum yo'lida shakllanadi. Voyaga yetgan tovuqlar tuxumdonida 2000 dan ko'proq oddiy ko'zga ko'rinadigan ositlar va 12000 gacha mikroskop ostida ko'rinadiganlari bo'lib, ulardan arzimas qismi hayoti davomida tuxumga aylanadi. Har bir tuxum hujayrasi follikulaga o'ralgan bo'lib tuxumdon o'zagiga yopishgan.

Oosit juda sekin o'sadi, o'sish jarayoni tug'ishga 9 kun qolganda tezlashadi. Ovulyasiya davriga kelganda, jinsiy hujayra to'liq shakllangan, sarig'ining diametri 35-40 mm ni tashkil etadi. Ovulyasiya paytida follikula qobig'i yirtiladi, oosit esa tuxum yo'lga tushadi va uning shakllanishi nihoyasiga yetadi. Sariqni hosil bo'lishi va ovulyasiya markaziy nerv sistemasi tomonidan boshqarib turiladi. Tuxum yo'li uzun, egribugri naydan iborat bir tomoni kengaygan bo'lib tuxumdonga yopishgan, ikkinchi tomoni esa orqa chiqaruv teshigi ochiladi. Tuxumlaydigan tovuqlarda uninguzunligi 15 sm, tuxumlash davrida esa 65 sm ga yetadi. Shunga yarasha vazni 4-5 dan 45-75 g ga yetadi.

Tuxum yo'li voronka, oqsil, bo'yin, bachadon va qin qismlardan iborat. Voronkada 20 min., oqsil qismida 3 soat, buyinda 1 soat, bachadonda 19 soat turib

tuxum po'chog'i hosil bo'ladi, kindi tuxum ko'p turmaydi. Qinning uzunligi 6-8 sm bo'ladi. Umuman tuxumning shakllanishi uchun 24-27 soat vaqt sarflanadi. Tovuq tuxumni tug'ib bo'lgandan keyin 30 min o'tib tuxumdondan yangi tuxum hujayrasi sarig'i bilan tuxum yo'liga tushadi va jarayon qaytariladi. Tuxum tug'ishni qaytarilishi tuxumlash ritmi deyishadi. Tovuq tuxumlashni boshlagandan navbatdagi tullaishgacha bo'lgan davr tuxumlashning biologik sikli deyiladi. Jinsiy balog'at yoshi parrandalarda birinchi tuxumni tug'ish bilan belgilanadi. U tovuqlarda 120-180, kurkalarda 200-250, o'rdaklarda 210-240, g'ozlarda 270-300, bedanalarda esa 34-45 kunni tashkil etadi. Parranda qanchalik erta tuxumga kirsam shuncha ko'p tuxum beradi. Parrandalar tuxumdorligi irsiy belgi hisoblanadi. U tovuqlarda 250-280, kurkalarda 100-150, o'rdaklarda 180, g'ozlarda 80-100, bedonalarda 200-250 va sesarka 100 dona tuxumni tashkil etadi.

Parrandalarning go'sht mahsuldorligi. Parrandalarning asosiy mahsulotlaridan biri bo'lib hisoblanadi. Parranda go'shti yuqori oziq-ovqat va maza xususiyatlari bilan ajralib turadi. Ularning go'sht mahsuldorligi yoshlik paytida tez muskul to'qimalari o'sishi bilan belgilanib, tana tuzilishi, tez yetiluvchanligi, ozuqaga vazn ortishi bilan javob berish, serpushtlik va jo'jalarning saqlanuvchanligi bilan baholanadi.

Broyler jo'jalari 60-70 kunda jadal boqilganda 1,6-1,7kg, o'rdak jo'jalari 55-60 kunda 2kg, g'oz jo'jalari 70-75 kunda 4kg, kurka jo'jalari 120 kunda 4,5 kg vaznga erishadi. Bir bosh tuxumlovchi parranda hisobiga 1 yilda go'sht yetishtirish muhim hisoblanadi, 1ta tovuq hisobiga 80-100kg, o'rdak hisobiga 70-150kg, g'oz hisobiga 60-100kg, kurka hisobiga 100-120kg ni tashkil qiladi. Parrandalarning go'shtdorligi o'sish tezligiga, oziqaga haq to'lashi, go'shtning sifatiga qarab baholanadi. Go'shtdor parrandalar go'sht xususiyatlari, tuxum yo'nalishidagi parrandalar ancha ustun bo'ladi. Go'shtdor parrandalar so'yim chiqimi 80% ni tashkil etib, uning 70% yeyishga yaroqli hisoblanadi. Parranda go'shti o'zining oziq-ovqat sifati va parhezligi boshqa go'shtlardan ustun turadi. Parrandalarning tirik vazni go'sht mahsuldorligi bilan bevosita bog'liq bo'lib parranda turiga, jinsiga, yoshiga, semizlik darajasi va boshqa omillarga bog'liq. Voyaga yetgan kurkalar 16-18 kg, g'ozlar 6-8 kg, go'sht yo'nalishidagi o'rdaklar 3-4 kg, tovuqlar 1,8-2,2 kg, sesarkalar 1,5-2,5 kg, bedonalar 0,12-0,15 kg tosh bosadi. Barcha qishloq xo'jalik parrandalarining erkaklari urg'ochilardan og'ir tosh bosadi, faqat bedonalarda urg'ochilar ustun bo'ladi.

Yosh parrandalar vazn ortirishi uchun oziqa sarfi past bo'lib yoshi o'lg'ayishi bilan u ortib boradi, iloji boricha parrandalarining yosh paytida jadal o'stirilib, arzon va sifatli go'sht olishni taminlash kerak. Broyler jo'jalari 56 kungacha 1 kg vazn ortishi uchun 2 kg, o'rdak jo'jalari 45 kungacha 3 kg, g'oz va kurka jo'jalari 4 oylikgacha 4 kg, sesarka jo'jalari esa 65-70 kungacha 3 kg omixta yem sarflaydi.

Parrandalarning go'sht mahsuldorligiga tasir qiluvchi asosiy omillardan ularning mahsulot yo'nalishi va zoti hisoblanadi. Go'shtdor parrandalar serpushtligi, olingan jo'jalarning saqlanuvchanligini oshirish bilan 1 yilda o'rtacha 1 bosh go'shtdor tovuq hisobiga 100 bosh broiler o'stirib 150-170 kg kurka jo'jasidan 80-100 bosh o'stirib 400 kg, o'rdakdan 100-150 bosh o'stirib 250-300 kg, g'ozdan 50-60 bosh o'stirib 250-300 kg go'sht yetishtirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rustam Qurbonov. PARRANDACHILIK SIRLARI 2013 - 64 b.
2. Z. Murtazoyev, A. Kushakov, A. Aliboyev. Chorvachilik va Parrandachilik asoslari 2013 -124 b.
3. T. X. Ikromov. Chorvachilik asoslari. Darslik. Toshkent. « Sharq», 2001y
4. Sindorov, A., & Azimov, N. (2020). QORAKO'L ZOTLI QO'Y BIOLOGIYASI. *Журнал естественных наук*, 7(1).
5. Sindorov, A., & Azimov, N. (2020). QO'YLARNI URCHITISH. *Журнал естественных наук*, 7(1).
6. Sindorov Abdumo'min O'rolbek o'gli, Azimov Nodir Qodir o'g'li, & Erkinova Nargiza O'tkir qizi. (2021). QORA MOLLARNING ICHKI TUZILISHI (INTERERI). *Журнал естественных наук*, 7(4).